

ROSSIYA IMPERIYASINING BOSQINI ARAFASIDA NAMANGANNING TA'LIM TIZIMI XUSUSIDA

Farxodjonov Farruh Oybek o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti, tayanch doktoranti

email:farxodjonov1998nd@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17918580>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Namangan uyezdi shakillanishi arafasidagi ta'lim tizimi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek XIX asrning ikkinchi yarmida ham ana'naviy dinga asoslangan ta'lim olib borilganligi ko'rsatilgan. Hamda maktabxonalar, korixonalar va madrasalar ularning talabalari soni bilan hududlar kesimida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Namangan uyezdi, madrasa, maktabxona, korixona, Qur'on, Qo'qon, xonlik, talaba, o'quvchi

ABSTRACT

This article provides information about the education system on the eve of the formation of Namangan uyezd. It is also shown that in the second half of the 19th century, education based on traditional religion was carried out. Also, information is provided about schools, colleges and madrasas with the number of their students by region.

Keywords: Namangan uyezd, madrasa, school, college, Quran, Kokand, khanate, student, student

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о системе образования накануне образования Наманганского уезда. Показано, что во второй половине XIX века в стране осуществлялось обучение на основе традиционных религиозных верований. Также приводятся сведения о школах, училищах и медресе с указанием численности учащихся по регионам.

Ключевые слова: Наманганский уезд, медресе, школа, училище, Коран, Коканд, ханство, ученик, студент.

Rossiya imperiyasining bosqiniga qadar O'rta Osiyo xonliklarida xalq ta'limi, fan va madaniyati haqida gap borganda shu narsani alohida takidlash kerakki, ijtimoiy siyosiy hayotning hamma sohalarida va birinchi navbatda madaniyat va mafkurada islom dini asosiy o'rinni egallagan. Davlatni boshqarishda ruhoniylar faol qatnashganlar, hukmdorlar din arboblariiga katta mansablar va huquqlar berganlar. Shuning uchun ham xonliklarda islom ta'limoti yuqori o'rin tutgan.[1. 119]

Qo'qon xonligi davrida Qo'qon shahrining o'zida bir necha o'quv yurtlari; madrasalar, maktabkar, va korixonalar mavjud edi. Madrasalar musulmon oliy o'quv yurtlari hisoblangan. Maktablar masjidlar qoshida va hususiy uylarda tashkil etilgan. Maktablarda asosan o'qish va yozish, arifmetika va adabiyot o'qitilgan. Korixonalarda esa ko'zi ojiz o'quvchilar o'qitilgan, Qur'on, doston va sheru g'azallar yodlaganlar. Maktablarda qizlar alohida o'g'illar alohida o'qitilgan. Mashhur shoiralardan biri Dilshod Qo'qonda qizlar uchun o'z maktabini ochgan. Pedagogik faoliyati haqida, " Mening suhbatdoshlarim va duginalarim aqlli va istedadli shoirlalar edi. Ellik bir yil davomida yilliga o'rtacha 20 ta 30 ta o'quvchiga ustozlik qildim. 890 ta qizlarning savodini chiqardim, bulardan deyarli chorak qismi sheriyatga qobilyatli bo'lib, shoira va o'z davrining aqlli va dono odami edi" degan edi. [2. 310]

XIX asr ikkinchi yarmida Tabiyki poytaxt Qo'qon shahrida boshqa hududlarga nisbatan maktab va madrasalar ko'p edi. Shu qatorda Namanganning o'zida ham 371 ta maktabxona bo'lib ularda 7121 o'quvchi tahsil olgan. Undan tashqari Namanganda 50 ta korixona bo'lib unda 305 ta o'quvchi bilim olgan. [3. 116] Bu esa poytaxtdan tashqari Namangan aholisining ko'pchiligi savodli bo'lib, o'qib yozishga usta bo'lganlariga dalolat beradi. Katta shaharlarda xususiy maktablar ham bo'lgan, o'qituvchilar ushbu maktablarni o'z xonadonlarida ochishgan. Xususiy maktablardan tashqari barcha maktablar vaqflardan tushgan daromadlar hisobidan o'qitilgan. Bunday maktablar asosan masjidlarda ochilgan. [4. 9-10] Namangan shahrining o'zida 337 ta uyezd bo'ylab esa bunday masjidlar soni 904 tani tashkil qilgan. [3. 116]

Maktab domlalarining hammasida o'ziga yarasha o'qitish uslubi bo'lgan. Ulardan ayrimlari oquvchini o'qitishda ularning yosh xususiyatlariga e'tibor qaratishgan. Masalan yoshi kichik o'quvchilarni husixatga va og'zaki hisobga o'rgatgan. Katta yoshdagi o'quvchilarni esa Qur'oning oyat va suralaridan tashqari fors, arab va turkiy tillarda yozilgan o'nta hayotiy kitoblarni o'qishni o'rgatar edi.

Madarsalar asosan uch o'quv bosqichlaridan; boshlang'ich (adno), o'rta (avsat) va yuqori (a'lo) iborat bo'lgan. Barcha bosqichlar davomida arab, fors va turk tillar mukammal o'rgatilgan. Madrasalarda Qur'on ilmi (o'qish uslublari qiroat, tavsif), fikh (shariat qonulari), handasa, ilmi nujum, axloq, falsafa, mantiq, adabiyot, jug'rofiya, tarix, tabobat fanlari o'qitilgan. Talabalar arab va fors tillari orqali Farriddun attorning "Mantiq ut tayr", Xofiz Sheroziy devoni, Mirzoabduqodir Bedil devoni, Mir Alisher Navoiyning "Chor devon" i, Fuzuliy g'azaliyoti hamda Sharqda milliy ta'lim sohasida darslik va qullanma sifatida foydalanib kelinayotgan "Maslak ul-muttaqin", "Avvali ilm", "Mu'zi vazanjoni", "Avomil", "Harakat", "Qofiya", "Sharqi muloyi Jomiy", Risolayi Shamsiya" kabi risolalar bilan tanishish imkoniga ham ega bo'lganlar. Madrasalarda ta'lim jarayonida badiiy asrlar keng o'rin olganligi, dunyo qarash kengayishida va tafakkur shakllanish trish borasida badiiy asrlarga alohida etibor qaratilganligini ko'rsatadi. Talabalar vaqtlarini ertalabdan kechgacha domlarni darslarini eshitib, kitob o'qish va xattotlik mashqlari bilan o'tkazardilar. Payshanba kunlari domlalar uylariga ketganlar, talabalar esa bo'sh vaqtlarini o'yinlar bilan o'tkazganlar. Juma kunlari darslar bo'lmagan. Talabalar ba'zan bozorga borib maddohlarning hikoya va diniy riboyatlarini eshitar edilar. Talabalarning ko'pchiligi esa Qo'qon xoni boradigan va olimlar yig'iladigan Jome' masjidiga borishni orzu qilganlar. Bu yerda Juma nomozidan keyin olimlar bilan birgalikda Qur'on va shariat haqida munozaralar o'tkazilgan. Bunda ko'plab mashhur din ahllari, olimlar, yosh mutaxassislar ham xon oldida o'zlarining bilimlarini, aql va harakatlarini ko'rsatishga intilganlar. Istedodi Borlar albatta, xon nazariga tushgan va keyinchalik qobilyatlariga muvofiq mansabga ega bo'lganlar. [5. 144]

A.L. Kun ham Farg'ona vodiysida xalq ta'limi masalasiga katta e'tibor bergan. Masalan u ba'zi shaharlar bo'yicha (1875-1876 yillarga oid) statistik ma'lumotlar to'plagan. [6. 201]

	Shaharlar nomi	Masjidlar soni	Maktablar soni	Madrasalar soni
1	Qo'qon	300	120	40
2	Marg'ilon	300	80	10
3	Andijon	200	60	6
4	Namangan	250	100	5
5	O'zgan	70	20	4

6	Baliqchi	50	10	3
---	----------	----	----	---

Qo'qon o'lkashunoslik muzeyida Farg'ona viloyatining 1898 yilgi obzorida madrasa, masjid va korixonalar haqida diqattga sozovor ma'lumotlar bor. Qo'qon xonligidagi madrasalar va ulardagi talabalar soni. [1. 116]

Viloyatlar	Madrasalar soni	Talabalar soni
Marg'ilon	57	838
Qo'qon	45	6929
Namangan	40	1324
Andijon	30	996
O'sh	10	304
Jami:	182	10391

Xulosa qilib aytganda XX asr ikkinchi yarmida ham O'rta Osiyo ta'lim dasturlari islom diniga asoslangan bo'lgan. Qur'on ilmi (o'qish uslublari qiroat, tavsif), fikh(shariat qonulari), handasa, ilmi nujum o'qitilgan. Undan tashqari madrasalarda , axloq, falsafa,mantiq, adabiyot, jug'rofiya, tarix, tabobat fanlari o'qitilgan. Maktab o'quv dasturi esa asosan domlaning o'z uslibiga bog'liq bo'lgan. Ulardan ayrimlari oquvchini o'qitishda ularning yosh xususiyatlariga e'tibor qaratishgan. Masalan yoshi kichik o'quvchilarni husixatga va og'zaki hisobga o'rgatgan. Katta yoshdagi o'quvchilarni esa Qur'oning oyat va suralaridan tashqari fors, arab va turkiy tillarda yozilgan o'nta hayotiy kitoblarni o'qishni o'rgatar edi. A.L. Kunning 1875-1876 yillarga oid statistikalar ko'rsatdiki Qo'qon xonligining yirik shaharlari Qo'qon, Marg'ilon kabi Namangan barcha madrasa, maktab va korixonalar soni, va ularning o'quvchi-talabalari soni boyicha yaqqol yetakchilik qilganligi, ushbu hudularda savodli va istedadli insonlar ko'p bo'lganligidan dalolat beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Sh.Karimov. Vatan tarixi II-kitob, Sharq, Toshkent-2010 119-bet
2. А.Мухторов. Дилшод и её место в истории общественной мысли таджикского народа в XIX - нач XX вв 301-бет
3. Н. Лыкошин Дорогой гость, См.Средняя Азия, Альманах, Ташкент 1895, 116 бет
4. ЦГИЛ Россияб С-Петербург ф 954 оп 1, ед. хр. 134, 9-10 бет
5. Н. Bobobekov. Qo'qon tarixi, Fan, Toshkent-1996 144-bet
6. А.Л Кун Некоторые сведения о Ферганской долине, 161-170 бетлар